

ความเข้มแข็งของเครือข่ายเกษตรกร กรณีศึกษา: ตำบลบ้านฝาง อำเภอสระใคร จังหวัดหนองคาย¹

โชคชัย โปธาราม²

ผศ.ดร.มูฮัมหมัดอิลยาส หญ้าปริง³

ผศ.ดร.ปรัชญา ชูมนาเสียว⁴

ดร. สุชาติ ศรียารัตน⁵

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องความเข้มแข็งของเครือข่ายเกษตรกร ตำบลบ้านฝาง อำเภอสระใคร จังหวัดหนองคาย โดยผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาเกี่ยวกับ1.เพื่อศึกษาการสร้างเครือข่ายและการรวมกลุ่มเกษตรกร ตำบลบ้านฝาง อำเภอสระใคร จังหวัดหนองคาย2.เพื่อศึกษาบทบาทและการมีส่วนร่วมของเครือข่ายเกษตรกรในการพัฒนาไปสู่ความยั่งยืน

การวิจัยและพัฒนาในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีวิจัยเป็นแบบคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการวิจัยสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Research) ซึ่งจะทำให้การสัมภาษณ์เชิงสนทนาบุคคลต่างๆซึ่งเป็นผู้อยู่ในพื้นที่ เป็นการวิจัยแบบเจาะลึก

องค์ประกอบที่ทำให้กระบวนการของกลุ่มมีประสิทธิภาพการมีอุดมการณ์ มีวิสัยทัศน์ คือการที่คนในกลุ่มมีแนวคิดเดียวกัน หรือมองเห็นอนาคต ช่างหน้าร่วมกัน ถือเป็นสิ่งสำคัญที่จะยึดเหนี่ยวความสัมพันธ์และการรวมตัวของกลุ่ม ให้พยายาม ปฏิบัติหน้าที่ของแต่ละคนจนสุดความสามารถ เพื่อจะบรรลุอุดมการณ์และวิสัยทัศน์ที่มีร่วมกัน โดย ไม่แตกแยก การมีเป้าหมายเดียวกันหรือมีผลประโยชน์ร่วมกัน จะทำให้สมาชิกในกลุ่มมีทิศทาง ดำเนินงานที่สอดคล้องกันเพื่อไปสู่จุดมุ่งหมายนั้น เน้นให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ของกลุ่ม มากกว่าทรัพย์สินหรือสิ่งมีค่าทางวัตถุ เพื่อขอจัดข้อขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นภายหลัง การมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในการบริหารจัดการ เป็นเงื่อนไขที่ทำให้สมาชิกมีสำนึกความ เป็นส่วนหนึ่งในกลุ่ม และตระหนักในความรับผิดชอบร่วมกัน เกิดการรับรู้ ตัดสินใจและร่วมลงมือ ปฏิบัติในนามของกลุ่ม หากดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยความโปร่งใส เปิดเผย และมี การกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม จะทำให้กลุ่มมีความเข้มแข็ง กิจกรรมการดำเนินงานของกลุ่มมีความเหมาะสมสอดคล้องกับปัญหาและความต้องการ ของสมาชิก มีแผนงานที่ประกอบด้วยการพัฒนาทุก ๆ ด้าน ไม่เป็นการส่งเสริมหรือสร้างความ ขัดแย้ง และมีการเคลื่อนไหว เพื่อพัฒนาให้ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง สามารถบริหารจัดการได้ภายในกลุ่ม โดยไม่ต้องพึ่งพิงปัจจัยต่าง ๆ

¹ ความเข้มแข็งของเครือข่ายเกษตรกร กรณีศึกษา: ตำบลบ้านฝาง อำเภอสระใคร จังหวัดหนองคาย” ซึ่งได้ผ่านการสอบเรียบร้อยแล้ว โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษาหลัก คือ ผศ.ดร. มูฮัมหมัดอิลยาส หญ้าปริง

² นักศึกษาปริญญาโท โครงการหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น) มหาวิทยาลัยรามคำแหง

³ อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ

⁴ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

⁵ อาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

จากภายนอก ภายใต้การสนับสนุนของผู้นำองค์กรชุมชน มีบรรยากาศที่เป็นมิตร มีความรัก เอื้ออาทร สมานฉันท์และสามัคคีความรักและความ สมานฉันท์จะเป็นเหตุให้เกิดความร่วมมืออย่างมีพลัง ระบบ การสื่อสารของกลุ่มควรเป็นแนวราบไม่ใช่แนวตั้ง เนื่องจากจะทำให้เกิดความรู้สึก เทาเทียมกัน และ ยอมให้ความร่วมมือด้วยความเต็มใจ ไม่เหมือนถูกบังคับมีความรักผู้นำสมาชิกของกลุ่มและคนทั่วไป ในชุมชน - มีผู้นำกลุ่มที่เข้มแข็ง มีภาวะผู้นำ เสียสละ มีวิสัยทัศน์ - สมาชิกกลุ่มในกลุ่ม พร้อมทั้งจะ จัดการกับปัญหาของตนเองและชุมชน ให้ความร่วมมือ และมีส่วนร่วมในกิจกรรมทั้งทางความคิด การวางแผน การตัดสินใจ และการติดตามประเมินผลโดยปฏิบัติหน้าที่ของตนได้อย่างดีเชื่อใน ความสามารถของเพื่อนสมาชิก มีความไว้วางใจกัน โดยสมาชิก ในกลุ่มยอมรับข้อเสนอแนะ คำวิจารณ์ ข้อมูล และการติชมซึ่งกันและกัน และพร้อมที่จะช่วยเหลือกันและกันเสมอ

1.ความสำคัญของปัญหา

ปัญหาของการพัฒนาชุมชนตำบลบ้านฝาง อำเภอสระใคร จังหวัดหนองคาย คือการขาดการ เรียนรู้ในการค้นหาและมองข้ามทุนของชุมชน ถูกครอบงำด้วย “ทุน” จากภายนอก อันเกิดจากการ ส่งเสริมการพัฒนาของภาครัฐ จนทำให้ชาวบ้านคุ้นเคยอยู่กับความช่วยเหลือ ทำให้ชาวบ้านขาดความ มั่นใจช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ ฟังตนเองไม่ได้ รอคอยงบประมาณความช่วยเหลือ จึงไม่สามารถพัฒนา ศักยภาพของตนเอง เพราะไม่รู้ว่าตัวเองมีทุนในด้านใดบ้าง ซึ่งทุนชุมชนไม่ได้หมายถึงทุนที่เป็น เงินตราอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังรวมถึง ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางปัญญา ทุนทางสังคม และ ทุนทางวัฒนธรรม เพื่อพัฒนาทุนชุมชน ให้ครบทุกด้านของชุมชน

ทั้งนี้ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นนั้นชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่ไม่รู้ว่าสิ่งที่มีหรือทุนที่มีอยู่ใน ชุมชนเหล่านั้นจะสามารถนำมาใช้ต่อยอดให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองชุมชนอย่างไร เลยมองข้าม ละเลยในการดูแลรักษาทุนเหล่านั้นไว้ เช่น ทุนมนุษย์ที่มีความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่มีการนำความรู้ ที่มีมาใช้ให้เกิดประโยชน์ปล่อยให้สูญหายไปกับคนถ้าคนแก่ ซึ่งภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ที่ถูกสร้าง ขึ้นให้เหมาะสมกับสภาพของแต่ละชุมชนจึงเป็นการดีที่การพัฒนาที่เกิดขึ้นบนพื้นฐานของความ สอดคล้องของทุนมนุษย์ของแต่ละชุมชนในเมื่อเวลาเปลี่ยนแปลงความทันสมัยและเทคโนโลยีได้เข้า มาในชุมชนส่งผลกระทบต่อทุนต่างๆของชุมชนเช่น ทุนธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติได้ชุมชนถูก นำมาใช้ประโยชน์อย่างฟุ่มเฟือย โดยมุ่งเน้นผลกำไรเป็นหลักใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เก็บเกี่ยว ผลประโยชน์เพื่อสนองความต้องการ จนส่งผลต่อการสูญเสียทรัพยากรของชุมชนเช่น พื้นดิน แหล่ง น้ำ ป่าไม้ สัตว์น้ำ ฯลฯส่งผลการสูญเสียทุนทางทรัพยากร ซึ่งหากคนในชุมชนยังคงมองข้ามและค้นหา ทุนที่มีอยู่ในชุมชนไม่เจอยังคงรอคอยความช่วยเหลือจากภาครัฐเพียงอย่างเดียว ชุมชนก็ไม่สามารถ พัฒนาต่อไปได้ซึ่งการละเลยมองข้ามตลอดจนค้นหาทุนของชุมชนไม่เจอย่อมส่งผลต่อการพัฒนา ชุมชน

การพัฒนาชุมชนให้ประสบผลสำเร็จนั้น ต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่างแต่พื้นฐานในการพัฒนา จะต้องเริ่มจากชุมชน คนในชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการกันเอง เพราะคนในชุมชนนั้นๆจะต้องรู้และ เข้าใจถึงปัญหา ความต้องการ และทุนต่างๆ ที่มีอยู่ภายในชุมชน คนนอกเป็นเพียงผู้ช่วยส่งเสริม เท่านั้น และรากฐานสำคัญที่จะพัฒนาชุมชนนั้นๆ ให้ก้าวไปสู่ความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งได้ นั้น จะต้องเริ่มจากตัวคนในชุมชนก่อน จะต้องเรียนรู้ว่าคนในชุมชนมีคุณค่าที่ต่างกันไป และทุกคน ล้วนมีความสามารถมีภูมิปัญญาเป็นของตนเอง ในชุมชนนั้นๆจะมีทุนของชุมชน ไม่ว่าจะ เป็น ทุน

มนุษย์ ทุนความรู้ ทุนทรัพยากร ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม ทุนเงินตรา ฯลฯ ซึ่งชุมชนนั้นๆจะต้องค้นหาเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิกในชุมชนและเครือข่ายต่างๆ เพื่อที่จะบริหารจัดการทุนของชุมชน ที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด มีความเหมาะสมต่อสภาพความเป็นอยู่ วิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนนั้นๆ ในชุมชนที่มีกระบวนการจัดการทุนของชุมชนได้อย่างเหมาะสม ชุมชนนั้นๆก็จะกลายเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง และสามารถพึ่งพาตนเองได้ เพราะการเรียนรู้ที่จะจัดการทุนของชุมชนที่มีอยู่ในชุมชนของตนเองมาสร้างเป็นงาน สร้างเป็นอาชีพต่างๆ และยังสามารถลดการพึ่งพาจากทางภาครัฐให้น้อยที่สุด ทำให้ชุมชนอยู่ได้โดยการพึ่งพาตนเอง ชุมชนก็จะกลายเป็นชุมชนที่เข้มแข็งและยั่งยืน

2. แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาวิจัย

แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย

ตั้งแต่ทศวรรษที่ 1970 เป็นต้นมา แนวคิดเรื่อง”เครือข่าย” ได้รับความนิยมน้อยอย่างแพร่หลายทั้งในแวดวงงานพัฒนาและภาคธุรกิจ ทั้งนี้อาจสืบเนื่องมาจาก สาเหตุ 3 ประการ คือ ภาวะการแข่งขันแบบใหม่(New Competition) นายการการค้าใหม่ทำให้ไม่สามารถใช้โครงสร้างและการบริหารจัดการแบบเก่าซึ่งเป็นแบบอำนาจตามลำดับชั้น(Hierarchical) ได้อีกต่อไป อำนาจแนวคิดไม่อาจนำองค์การให้ไปสู่เป้าหมายในยุคใหม่ได้จึงต้องมีการปรับความสัมพันธ์ให้เป็นแนวนอนให้เป็น”เครือข่าย” ประการที่ 2 ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีข่าวสาร(IT) ทำให้องค์การต่างๆสามารถปรับตัวเองและมีปฏิสัมพันธ์ กับองค์การอื่นๆ อย่างรวดเร็วโดยมีประสิทธิภาพ และประการสุดท้ายความก้าวหน้าทางวิชาการที่ก่อให้เกิดเครื่องมือในการวิเคราะห์โครงสร้างสังคมในลักษณะที่เป็นเครือข่ายและองค์การต่างๆ ล้วนมีลักษณะเป็นเครือข่ายทั้งภายในตัวมันเองและในความสัมพันธ์กับองค์การภายนอก(เสรีพงศ์พิศ, 2548:33-34)

ด้วยเหตุนี้คำว่า”เครือข่าย” จึงถูกนำไปใช้ในทุกวงการ ซึ่งมีผลทำให้การนิยามความหมายของเครือข่ายมีความหลากหลายตามไปด้วย แต่ไม่ว่าจะถูกนำไปประยุกต์ใช้ในวงการใดก็ตาม ก็มักจะมีนัยสำคัญเกี่ยวข้องกับความหมายตามรูปศัพท์เดิมอยู่เสมอ นั่นคือ “การเชื่อมต่อ/เชื่อมโยง” “ความสัมพันธ์”และ “การติดต่อสื่อสาร” ภายใต้อัน “วัตถุประสงค์หรือข้อตกลง” อย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน อย่างเป็นทางการเป็ระเบียบมีเป้าหมาย ซึ่งทำให้การเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายเท่ากับการเชื่อมโยงหลายๆระบบย่อยให้รวมกันขึ้นมาใหม่เป็นอีกหนึ่งระบบของหน่วยสมาชิกทุกหน่วยงานที่เข้ามารวมกัน

2.1 ความหมายของเครือข่าย(Network)

Mitchell (1968:2) ได้ให้ความหมายว่า เครือข่ายหมายถึง ความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมระหว่างบุคคลหนึ่งกับบุคคลอื่นๆ ที่อยู่รอบข้างลักษณะของความสัมพัทธ์นี้สามารถนำมาอธิบาย ถึงพฤติกรรมของบุคคลที่อยู่ในเครือข่ายนั้นได้เครือข่ายจึงเป็นกรอบแนวความคิดที่ใช้ในการศึกษาถึงความสัมพันธ์ตลอดจนพฤติกรรมของบุคคลต่างๆที่อยู่ในสังคม

Starkey(1997:14) ได้ให้ความหมายของคำว่า “เครือข่าย” ดังนี้ (Network) คือการรวมกลุ่มของปัจเจกชน หรือองค์การโดยสมัครใจ โดยมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารหรือดำเนินกิจการร่วมกัน ในขณะที่แต่ละองค์การก็มีการจัดการของตัวเองอย่างเต็มที่ กาวคือเครือข่ายไม่ได้มีผลต่อการปกครองตนเอง(Autonomy)และอิสระ(Interdependence) ของสมาชิก

Miles and Snow(1992 อ้างถึงใน นฤมล นิราทร, 2543:1) ได้เสนอว่า เครือข่าย (Networked Organization) เป็นกลุ่มองค์การทางธุรกิจ ผู้เชี่ยวชาญหรือบุคคล ซึ่งประสานกันด้วย กลไกทางการตลาดมากกว่าสายการบังคับบัญชาแบบดั้งเดิม

กาญจนา แก้วเทพ(2538:60-61) ให้ความหมายว่า เครือข่าย คือรูปแบบหนึ่งของการ ประสานงานของบุคคล กลุ่มหรือ หลายองค์การหลายๆองค์การที่ต่างก็มีทรัพยากรเป้าหมายมีวิธีการ ทำงานและมีกลุ่มเป้าหมายของตัวเองบุคคลหรือกลุ่มเหล่านี้ได้เข้ามาประสานงานกันอย่างมี ระยะเวลาพอสมควรแม้ว่าจะไม่มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็จะมีการวางรากฐาน เอาไว้ เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือหรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่นๆ เพื่อแก้ปัญหาที่สามารถติดต่อไปได้เป็นการเข้าร่วมเป็นองค์การเครือข่ายแม้ว่าโครงการเหล่านี้จะมี บางสิ่งบางอย่างร่วมกันเช่นมีเป้าหมาย ร่วมกันมีประโยชน์ร่วมกันขององค์การเหล่านี้ก็ยังคงความเป็น เอกเทศอยู่ เพราะการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายเป็นการเข้าร่วมเพียงบางส่วนขององค์การเท่านั้น

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์(2543:28) กล่าวว่า เครือข่าย หมายถึง การที่ปัจเจกบุคคลองค์การ หน่วยงานหรือสถาบันใดๆ ได้ตกลงที่จะประสานเชื่อมโยงเข้าหากันภายใต้วัตถุประสงค์หรือข้อตกลง อย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันอย่างเป็นระบบโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆร่วมกัน

นฤมล นิราทร(2543:43) กล่าวถึงเครือข่ายว่า การทำงานรูปแบบการประสานงานของกลุ่ม คนหรือองค์การที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกันให้ความ ช่วยเหลือระหว่างกันจึงอาจกล่าวได้ว่าเครือข่ายเป็นการทำงานที่เป็นรูปแบบความร่วมมือหรือการ พึ่งพาอาศัยกัน

พิมพ์วัลย์ ปรีดาสวัสดิ์ และวาทีณี บุญชะลิกษ์(2536:347-348 อ้างถึงใน สนธยา พลศรี, 2550:206) ให้ความหมายของเครือข่ายว่า หมายถึง สายใยของความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ระหว่างบุคคลหนึ่งกับบุคคลอื่นๆ อีกหลายคนหรือความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกันและกันของ บุคคลต่างๆที่อยู่ในเครือข่านั้น เป็นความสัมพันธ์ในทุกๆด้านที่บุคคลทั้งหมดในเครือข่ายได้ติดต่อกัน โดยมีพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์คือ การไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนกัน การปรึกษา หรือ การ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นต้น

มงคล ชาวเรือ (2546:28 อ้างถึงใน สนธยา พลศรี, 2550:206-207) ให้ความหมายของ เครือข่ายว่า หมายถึง แนวคิดกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล องค์การ ตลอดจนชุมชนให้ความเกื้อกูลเชื่อมโยงกัน โดยที่แต่ละฝ่ายต้องมีความเท่าเทียม กัน มีอิสระต่อกันสามารถยืนหยัดอยู่ได้ด้วยตนเอง และพร้อมที่จะปฏิบัติงานร่วมกันของสมาชิก เครือข่ายบนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน การมีความสัมพันธ์จะเป็นแบบเพื่อร่วมงาน ประสานความ ช่วยเหลือกัน และเป็นความสัมพันธ์เชิงแนวราบมากกว่าที่จะเป็นแนวตั้ง ดังนั้นเครือข่ายจึงเป็น สัมพันธภาพของมนุษย์กับมนุษย์ที่ครอบคลุมทั้งการให้และการรับการยอมรับศักดิ์ศรีและเอื้ออาทรต่อ กันมากกว่าการออกคำสั่งบังคับบัญชา

สนธยา พลศรี(2550:207) ให้ความหมายของเครือข่ายว่า หมายถึง ความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยง ระหว่างสมาชิกซึ่งอาจจะเป็นบุคคลต่อบุคคล บุคคลต่อกลุ่ม กลุ่มต่อกลุ่ม เครือข่ายต่อเครือข่าย กลายเป็นเครือข่ายย่อยภายใต้เครือข่ายใหญ่ ในการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายไม่ได้เป็นเพียงการรวมตัว กันโดยทั่วไปแต่มีเป้าหมายในการทำกิจกรรมร่วมกันทั้งที่เป็นครั้งคราวหรืออาจเป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่อง

จึงเป็นการเชื่อมโยงคนที่มีความสนใจร่วมกันพบปะสังสรรค์ และพัฒนาไปสู่การลงมือร่วมกันทำกิจกรรมต่างๆ ด้วยเป้าหมาย และจุดประสงค์เดียวกัน ดังนั้น เครือข่ายจึงไม่ใช่เป็นเพียงการรวบรวมรายละเอียดบุคคลที่เป็นสมาชิกเท่านั้น แต่มีการจัดระบบให้สมาชิกสามารถดำเนินกิจกรรมร่วมกัน เพื่อบรรลุจุดหมายที่สมาชิกเห็นพ้องตรงกัน สิ่งที่เชื่อมโยงสมาชิกเข้าด้วยกัน คือ วัตถุประสงค์ หรือผลประโยชน์ที่ต้องการบรรลุผลร่วมกัน การสนับสนุนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

เสรี พงศ์พิศ(2548:8) ให้ความหมายของเครือข่ายว่า หมายถึง กระบวนการทางสังคมอันเกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบัน โดยมีเป้าหมายวัตถุประสงค์และความต้องการบางอย่างร่วมกัน ร่วมกันดำเนินกิจกรรมบางอย่างโดยที่สมาชิกของเครือข่ายยังคงความเป็นเอกเทศไม่ขึ้นต่อกัน

พระมหาสุทิตย์ อาภากร(2547:6) ให้นิยามของเครือข่ายทางสังคมว่า หมายถึง ความสัมพันธ์ในสังคมมนุษย์ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล บุคคลกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม และกลุ่มกับเครือข่าย โดยเป็นการอธิบายถึงพฤติกรรมและความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ เช่น กิจกรรมการสื่อสารความร่วมมือการพึ่งพาอาศัย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่มีโครงสร้างและรูปแบบที่หลากหลาย

Schuler(1996:9) อ้างถึงใน **พระมหาสุทิตย์ อาภากร(อบอุ้น), 2547:37-38)** ได้กล่าวว่า เครือข่าย คือ สายใย(Web) ของความสัมพันธ์ทางสังคม ความเป็น เอกภาพ มีพลังความยึดโยง (Cohesive) และการสนับสนุนเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ทำนองเดียวกันกับเทคโนโลยีก็คือ สายใย(Web) ที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์และการสื่อสารของผู้คนต่างๆในสังคม โดยเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์และระบบการสื่อสารผ่านวิทยุ โทรศัพท์ โทรทัศน์ จะมีบทบาทในการสร้างเครือข่ายในรูปแบบต่างๆ ที่สมาชิกในเครือข่ายมารวมตัวกันโดยไม่จำกัดเชื้อสาย เผ่าพันธุ์ เพศ วัย ศาสนา และฐานะทางเศรษฐกิจ

ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่า เครือข่าย หมายถึง การประสานความร่วมมือระหว่างบุคคล กลุ่ม และองค์กรที่มีกิจกรรมคล้ายคลึงกัน และเชื่อมโยงขยายผลการทำงานหรือแนวความคิดไปสู่กลุ่มหรือองค์กรอื่นๆ เพื่อเสริมสร้างพลังในการแก้ไขปัญหาและเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ โดยผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ระหว่างกัน การมีส่วนร่วม การทำกิจกรรมร่วมกัน ช่วยเหลือกัน โดยการติดต่ออาจทำได้ทางที่ผ่านศูนย์กลางแม่ข่ายหรือแกนนำ หรืออาจจะไม่มีแม่ข่ายหรือแกนนำแต่จะทำการติดต่อโดยตรงระหว่างกลุ่ม ซึ่งจะมีการจัดระบบหรือจัดระเบียบโครงสร้างที่คนหรือองค์กรสมาชิกยังคงมีความเป็นอิสระ โดยที่อาจมีรูปแบบการรวมตัวแบบหลวมๆ เฉพาะกิจตามความจำเป็นหรือเป็นโครงสร้างที่มีความสัมพันธ์ชัดเจน เพื่อนำไปสู่เป้าหมายและวิธีการทำงานร่วมกันให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการทำงานร่วมกัน

3.รูปแบบการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ความเข้มแข็งของเครือข่ายเกษตรกร ตำบลบ้านฝาง อำเภอสระใคร จังหวัดหนองคาย” เป็นการวิจัยแบบคุณภาพ(Qualitative Research) โดยใช้วิธีการวิจัยสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Research) ซึ่งจะทำให้การสัมภาษณ์เชิงสนทนากับบุคคลต่างๆซึ่งเป็นผู้อยู่ในพื้นที่ เป็น การวิจัยแบบเจาะลึก แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 วิธี ดังนี้

3.1 วิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research)

เป็นการค้นคว้าเก็บรวบรวมข้อมูลทั่วไปจากเอกสารทางวิชาการต่างๆ งานวิจัย วารสาร หนังสือ และการสืบค้นจาก Internet เป็นข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎีผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3.2 วิจัยภาคสนาม (Field Research)

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ (Interview) เป็นการศึกษาโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์จากกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive หรือ judgmental sampling)

3.3 ประชากรผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

3.3.1 ประชากร คือ ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้

เป็นการวิจัยแบบคุณภาพ(Qualitative Research)

มีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้การสัมภาษณ์ (In-depth Research) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ได้แก่ เครือข่ายเกษตรกรกลุ่มปลูกข้าวหอมมะลิ 105 ตรา พญานาค บ้านโนนแดง หมู่ 7 ตำบลบ้านฝาง อำเภอสนะไคร จังหวัดหนองคาย โดยมี ผู้นำชุมชน ประธานกลุ่มปลูกข้าวหอมมะลิ 105 ตรา พญานาค กรรมการกลุ่มและชาวบ้านโนนแดง จำนวน 9 ท่าน

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยมีวิธีการที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1.เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัย และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประเด็นของการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกับวิถีชุมชนและแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

2.การสำรวจชุมชน (Community Survey) สังเกตสภาพแวดล้อมของชุมชน สภาพความเป็นอยู่ วิถีชีวิต ภูมิทัศน์ชุมชน สภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชุมชนโดยรวม ตลอดจนประเพณี และวัฒนธรรมของชุมชนโดยรวม และจัดบันทึกรวบรวม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non- Participant Observation) เพื่อให้เข้าใจเกี่ยวกับบริบทชุมชน ทั้งวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และวัฒนธรรม อันเป็นอัตลักษณ์ของแต่ละพื้นที่อย่างชัดเจน

3.การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง จากตัวแทนของพื้นที่ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ตัวแทนชุมชน ด้วยการ จัดบันทึก บันทึกเสียง เพื่อให้ข้อมูลอันเป็นความรู้เกี่ยวกับบริบทชุมชน วิถีชีวิต วัฒนธรรม ทักษะคติ รวมทั้งอัตลักษณ์ของพื้นที่และความพึงพอใจในกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน รวมถึงข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะที่มีต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่

4.ผลการศึกษา

การสร้างเครือข่ายและการรวมกลุ่มของเกษตรกร ตำบลบ้านฝาง อำเภอสนะไคร จังหวัดหนองคาย

จากการสัมภาษณ์ นาย วิเชียร บุญชีวิต กำนันและประธานกลุ่มปลูกข้าวหอมมะลิ105 พบว่าการปลูกข้าวหอมมะลิ105เริ่มต้นเมื่อปี พ.ศ.2540 ระยะเริ่มต้นได้รับการสนับสนุนจาก ศูนย์วิจัยข้าว จังหวัดหนองคายและกลุ่มกำกับดูแลพัฒนาเศรษฐกิจการค้า จังหวัดหนองคาย หรือ กรมการค้าภายใน จังหวัดหนองคาย และระยะที่ 2.เป็นการสนับสนุนจากศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวอุดรธานี ซึ่งเป็นหน่วยงานจากภาครัฐที่เข้ามาสนับสนุน

ผลจากความประสบความสำเร็จจากการปลูกข้าวหอมมะลิ105จึงเริ่มมีกลุ่มเกษตรกรต่างๆในตำบลบ้านฝางมีความสนใจที่จะนำไปต่อยอดออกไปจนกลายมาเป็น ”ข้าวหอมมะลิ ตราพญานาค” เป็นสินค้าประจำอำเภอสระใครและกลายเป็นเครือข่ายข้าวหอมมะลิ105

จากการเกิดเครือข่ายข้าวหอมมะลิ105ผู้วิจัยได้จำแนกการเกิดเครือข่ายออกประเด็นได้ดังนี้

1.การรับรู้มุมมองที่เหมือนกัน (common perception)

ผู้วิจัยได้สังเกตเห็นว่าการมีความรู้สึกนึกคิดและการรับรู้ที่เหมือนกันถึงเหตุผลในการเข้ามาร่วมกันเป็นเครือข่าย เช่น มีความเข้าใจในตัวปัญหาต่าง ๆ และมีจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหาเหมือนกัน ประสบกับปัญหาอย่างเดียวกันหรือคล้ายคลึงกันและมีการให้ความช่วยเหลือในการปัญหาแก่สมาชิก ซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกของเครือข่ายเกิดความรู้สึกร่วมกันในการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน

การรับรู้ร่วมกันถือเป็นหัวใจของเครือข่ายที่ทำให้เครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เพราะถ้าเริ่มต้นด้วยการรับรู้ที่ต่างกัน มีมุมมองหรือแนวคิดที่แตกต่างกันแล้ว จะมีการประสานงานและให้ความร่วมมือกันนั้นจะยาก เนื่องจากแต่ละคนจะติดอยู่ในกรอบความคิดของตัวเอง มองปัญหาหรือความต้องการไปคนละทิศละทาง แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าสมาชิกของเครือข่ายจะมีความเห็นที่ต่างกันได้ ไม่ได้ เพราะมุมมองที่แตกต่างอาจจะช่วยให้เกิดการสร้างสรรค์ ในการทำงาน คือมีความแตกต่างแต่ไม่แตกแยก เพราะสมาชิกต้องอยู่ในกระบวนการ (process) ภายใต้การรับรู้ถึงปัญหาที่สมาชิกทุกคนยอมรับแล้ว มิฉะนั้นความเห็นที่ต่างกันจะนำไปสู่ความแตกแยกและแตกหักในที่สุด

2.การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (common vision)

วิสัยทัศน์ร่วมกัน เป็นภาพที่สมาชิกมองเห็นจุดมุ่งหมายในอนาคตที่เป็นภาพเดียวกัน มีการรับรู้และเข้าใจไปในทิศทางเดียวกัน และมีเป้าหมายที่จะร่วมทางไปด้วยกัน การมีวิสัยทัศน์ร่วมกันจะทำให้กระบวนการขับเคลื่อนเกิดพลัง ความเป็นเอกภาพ และช่วยผ่อนคลายความขัดแย้งอันเนื่องมาจากความคิดเห็นที่แตกต่างกัน ในทางตรงกันข้าม ถ้าวิสัยทัศน์หรือเป้าหมายของสมาชิกบางกลุ่มขัดแย้งกับวิสัยทัศน์หรือเป้าหมายของเครือข่าย พฤติกรรมของสมาชิกกลุ่มนั้นก็จะเริ่มแตกต่างจากแนวปฏิบัติที่สมาชิกเครือข่ายกระทำร่วมกัน ดังนั้น แม้ว่าจะต้องเสียเวลามากกับความพยายามในการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน แต่ก็จำเป็นจะต้องทำให้เกิดขึ้น หรือถ้าสมาชิกมีวิสัยทัศน์ส่วนตัวอยู่แล้ว ก็ต้องปรับให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของเครือข่ายให้มากที่สุดแม้จะไม่ซ้อนทับกันแบบสนิทจนเป็นภาพเดียวกัน แต่อย่างน้อยก็ควรสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน

3.มีความสนใจหรือผลประโยชน์ร่วมกัน (mutual interests/benefits)

ผลประโยชน์ในที่กล่าวนี้ผู้วิจัยให้ครอบคลุมทั้งผลประโยชน์ที่เป็นตัวเงินและผลประโยชน์ไม่ใช่ตัวเงิน หากการเข้าร่วมในเครือข่ายสามารถตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิกหรือมีผลประโยชน์ร่วมกัน ก็จะเป็นแรงจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วมในเครือข่ายมากขึ้น

ดังนั้น การที่จะมีการเพิ่มสมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของเครือข่าย จำเป็นต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ที่เขาจะได้รับจากการเข้าร่วม ต้องพิจารณาล่วงหน้าก่อนที่จะเกิดการขัดแย้งลักษณะของผลประโยชน์ที่สมาชิกแต่ละคนจะได้รับอาจแตกต่างกัน แต่ควรต้องให้ทุกคนและต้องเพียงพอที่จะเป็นแรงจูงใจให้เขาเข้ามามีส่วนร่วมในทางปฏิบัติได้จริงเพราะถ้าเมื่อใดที่สมาชิกเห็นว่าเขาเสียประโยชน์มากกว่าได้ หรือเมื่อเขาได้ในสิ่งที่ต้องการเพียงพอแล้ว สมาชิกเหล่านั้นก็จะออกจากเครือข่ายไปในที่สุด

4.การมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในเครือข่าย (stakeholders participation)

การมีส่วนร่วมของสมาชิกในเครือข่าย เป็นกระบวนการที่สำคัญมากในการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย ดังนั้นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมือกระทำกิจของเครือข่ายอย่างเข้มแข็งนั้น สถานะของสมาชิกในเครือข่ายต้องมีความเท่าเทียมกัน ทุกคนอยู่ในฐานะ “หุ้นส่วน (partner)” ของเครือข่าย เป็นความสัมพันธ์ในแนวราบ (horizontal relationship) คือความสัมพันธ์ฉันท์เพื่อน มากกว่าความสัมพันธ์ในแนวตั้ง (vertical relationship) ในลักษณะเจ้านายลูกน้อง ซึ่งบางครั้งก็ทำได้ยากในทางปฏิบัติเพราะต้องเปลี่ยนกรอบความคิดของสมาชิกในเครือข่ายโดยการสร้างบริบทแวดล้อมอื่นๆ เข้ามาประกอบ แต่ถ้าทำได้จะสร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่ายมาก

5.มีการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (complementary relationship)

องค์ประกอบที่จะทำให้เครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง คือ การที่สมาชิกของเครือข่ายต่างก็สร้างความเข้มแข็งให้กันและกัน โดยนำจุดแข็งของฝ่ายหนึ่งไปช่วยแก้ไขจุดอ่อนของอีกฝ่ายหนึ่ง แล้วทำให้ได้ผลลัพธ์ที่สามารถเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของเครือข่ายแน่นแฟ้นมากขึ้น

6.การเกี่ยวพันพึ่งพากัน (interdependence)

หากองค์ประกอบที่สมาชิกเครือข่ายตกอยู่ในสถานะจำกัดทั้งด้านทรัพยากร ความรู้ เงินทุน กำลังคน ฯลฯ ไม่สามารถทำงานให้บรรลุเป้าหมายอย่างสมบูรณ์ได้ด้วยตนเองโดยปราศจากเครือข่าย จำเป็นต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกในเครือข่าย การทำให้หุ้นส่วนของเครือข่ายยึดโยงกันอย่างเหนียวแน่น จำเป็นต้องทำให้หุ้นส่วนแต่ละคนรู้สึกว่าเขาหุ้นส่วนคนใดคนหนึ่งออกไปจะทำให้เครือข่ายล้มลงได้ การดำรงอยู่ของหุ้นส่วนแต่ละคนจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ของเครือข่าย การเกี่ยวพันพึ่งพากันในลักษณะนี้จะส่งผลให้สมาชิกมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันโดยอัตโนมัติ

7.มีปฏิสัมพันธ์ในเชิงแลกเปลี่ยน (interaction)

สมาชิกในเครือข่ายต้องทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน เช่น มีการติดต่อกันผ่านการเขียน การพบปะพูดคุย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน หรือมีกิจกรรมประชุมสัมมนาร่วมกัน โดยที่ผลของการปฏิสัมพันธ์นี้ต้องก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเครือข่ายตามมาด้วย ลักษณะของปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกควรเป็นการแลกเปลี่ยนกัน (reciprocal exchange) มากกว่าที่จะเป็นผู้ให้หรือเป็นผู้รับฝ่ายเดียว (unilateral exchange) ยิ่งสมาชิกมีปฏิสัมพันธ์กันมากเท่าใดก็จะเกิดความผูกพันระหว่างกันมากขึ้นเท่านั้น ทำให้มีการเชื่อมโยงมากขึ้น มีการเรียนรู้ระหว่างกันมากขึ้น สร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่าย

ดังนั้นองค์ประกอบดังกล่าวไม่เพียงแต่จะเป็นประโยชน์ในการช่วยให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่าย และยังแสดงให้เห็นถึงปัจจัยที่จะมีผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายด้วย

4.2. เพื่อศึกษาบทบาทและการมีส่วนร่วมของเครือข่ายเกษตรกรในการพัฒนาไปสู่ความยั่งยืน

บทบาทของเครือข่ายเกษตรกรในการพัฒนา ตำบลบ้านฝาง อำเภอสระใคร จังหวัดหนองคาย ที่มีส่วนช่วยในการพัฒนาชุมชนในหลายๆด้านทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งมีภูมิฐานทนต่อยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งอาจจะถูกกลืนกลายทางด้านวัฒนธรรมและระบบเศรษฐกิจที่มีกลุ่มนายทุนเข้ามากว้านซื้อที่ดินในเขตตำบลบ้านฝางและตำบลใกล้เคียงในอำเภอสระใครเนื่องรัฐบาลมีนโยบาย รถไฟฟ้า

ความเร็วสูงเชื่อม ไทย-จีนซึ่งเขตอำเภอสระใครก็ได้รับอิทธิพลนี้เช่นกันคือจะกลายมาเป็น”เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ” ถ้าหากชุมชนไม่มีความเข้มแข็งก็คงต้องเปลี่ยนวิถีชีวิตใหม่ ซึ่งเครือข่ายเกษตรกรปลูกข้าวหอมมะลิ105 ได้มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนและสร้างความเข้มแข็งแบ่งออกเป็นหลายด้าน ดังนี้

4.2.1.ด้านความเข้มแข็งของชุมชน

การส่งเสริมกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤต โดยพัฒนาศักยภาพให้คนในชุมชนรวมกลุ่มกันร่วมคิดร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมรักษาผลประโยชน์ของชุมชนด้วยตนเอง รวมทั้งให้ความสำคัญกับการปรับวิถีคิดและวิธีการทำงานของบุคลากรภาครัฐจากการเป็นผู้สั่งการเป็นผู้สนับสนุนในการจัดการและแก้ไขปัญหาของชุมชนเอง

4.2.2. การพัฒนาและการมีส่วนร่วม

การส่งเสริมกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในลักษณะ “ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมเรียนรู้” เพื่อส่งเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วยกระบวนการส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนได้มีการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อการพัฒนาอาชีพและเศรษฐกิจชุมชน การพัฒนาสวัสดิการสังคมและสวัสดิภาพของชุมชนการฟื้นฟูอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

4.2.3.ด้านวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น

มีการสืบสานวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่ดั้งเดิม เช่น ประเพณีการลงแขกเกี่ยวข้าว ประเพณีการรับขวัญข้าว

5.สรุปผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1.การสร้างเครือข่ายและการรวมกลุ่มของเกษตรกร ตำบลบ้านฝาง อำเภอสระใคร จังหวัดหนองคาย

จากการสัมภาษณ์ นาย วิเชียร บุญชีวิต กำนันและประธานกลุ่มปลูกข้าวหอมมะลิ105 พบว่าการปลูกข้าวหอมมะลิ105เริ่มต้นเมื่อปี พ.ศ.2540

ระยะที่1.ได้รับการสนับสนุนจาก ศูนย์วิจัยข้าวจังหวัดหนองคายและกลุ่มกำกับดูแลพัฒนาเศรษฐกิจการค้า จังหวัดหนองคาย หรือ กรมการค้าภายใน จังหวัดหนองคาย เริ่มแรกมีการปลูกข้าวหอมมะลิ105แคโน บ้านโนนแดง หมู่ 7 เท่านั้น จำนวน 500 ไร่

ระยะที่ 2.เป็นการสนับสนุนจากศูนย์เมล็ดพันธ์ข้าวอุดรธานี ซึ่งเป็นหน่วยงานจากภาครัฐที่เข้ามาสนับสนุน

ผลจากความประสบความสำเร็จจากการปลูกข้าวหอมมะลิ105จึงเริ่มมีกลุ่มเกษตรกรต่างๆในตำบลบ้านฝางที่ทำการเกษตรประเภทอื่นซึ่งประสบปัญหาราคาตกต่ำ ชาวบ้านในตำบลบ้านฝาง 80% ก็ทำนาอยู่แล้วเมื่อเห็นราคาข้าวหอมมะลิ105ขายได้ราคาดีกว่าข้าวทั่วไปที่ปลูกอยู่และไม่ถูกกดราคาจากพ่อค้าประกอบกับ ศูนย์เมล็ดพันธ์ข้าวอุดรธานี ต้องการขยายพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้นชาวบ้านจึงเข้ามาร่วมกับกลุ่ม เมื่อ พ.ศ.2542 เป็นต้นมา

จากการเกิดเครือข่ายข้าวหอมมะลิ105ผู้วิจัยได้จำแนกการเกิดเครือข่ายออกประเด็นได้ดังนี้

1.การรับรู้มุมมองที่เหมือนกัน (common perception)

ผู้วิจัยได้สังเกตเห็นว่าการมีความรู้สึกนึกคิดและการรับรู้ที่เหมือนกันถึงเหตุผลในการเข้ามาร่วมกันเป็นเครือข่าย เช่น มีความเข้าใจในตัวปัญหาต่าง ๆ และมีจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหาเหมือนกัน ประสบกับปัญหาอย่างเดียวกันหรือคล้ายคลึงกันและมีการให้ความช่วยเหลือในการปัญหาแก่สมาชิก ซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกของเครือข่ายเกิดความรู้สึกผูกพันในการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน

การรับรู้ร่วมกันถือเป็นหัวใจของเครือข่ายที่ทำให้เครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เพราะถ้าเริ่มต้นด้วยการรับรู้ที่ต่างกัน มีมุมมองหรือแนวคิดที่แตกต่างกันแล้ว จะมีการประสานงานและให้ความร่วมมือกันจะยาก เนื่องจากแต่ละคนจะติดอยู่ในกรอบความคิดของตัวเอง มองปัญหาหรือความต้องการไปคนละทิศละทาง แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าสมาชิกของเครือข่ายจะมีความเห็นที่ต่างกันได้ ไม่ได้ เพราะมุมมองที่แตกต่างอาจจะช่วยให้เกิดการสร้างสรรค์ ในการทำงาน คือมีความแตกต่างแต่ไม่แตกแยก เพราะสมาชิกต้องอยู่ในกระบวนการ (process) ภายใต้การรับรู้ถึงปัญหาที่สมาชิกทุกคนยอมรับแล้ว มิฉะนั้นความเห็นที่ต่างกันจะนำไปสู่ความแตกแยกและแตกหักในที่สุด

2.การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (common vision)

วิสัยทัศน์ร่วมกัน เป็นภาพที่สมาชิกมองเห็นจุดมุ่งหมายในอนาคตที่เป็นภาพเดียวกัน มีการรับรู้และเข้าใจไปในทิศทางเดียวกัน และมีเป้าหมายที่จะร่วมทางไปด้วยกัน การมีวิสัยทัศน์ร่วมกันจะทำให้กระบวนการขับเคลื่อนเกิดพลัง มีความเป็นเอกภาพ และช่วยผ่อนคลายความขัดแย้งอันเนื่องมาจากความคิดเห็นที่แตกต่างกัน ในทางตรงกันข้าม ถ้าวิสัยทัศน์หรือเป้าหมายของสมาชิกบางกลุ่มขัดแย้งกับวิสัยทัศน์หรือเป้าหมายของเครือข่าย พฤติกรรมของสมาชิกกลุ่มนั้นก็จะเริ่มแตกต่างจากแนวปฏิบัติที่สมาชิกเครือข่ายกระทำร่วมกัน ดังนั้น แม้ว่าจะต้องเสียเวลามากกับความพยายามในการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน แต่ก็จำเป็นจะต้องทำให้เกิดขึ้น หรือถ้าสมาชิกมีวิสัยทัศน์ส่วนตัวอยู่แล้ว ก็ต้องปรับให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของเครือข่ายให้มากที่สุดแม้จะไม่ซ้อนทับกันแนบสนิทจนเป็นภาพเดียวกัน แต่อย่างน้อยก็ควรสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน

3.มีความสนใจหรือผลประโยชน์ร่วมกัน (mutual interests/benefits)

ผลประโยชน์ในที่กล่าวนี้ผู้วิจัยให้ครอบคลุมทั้งผลประโยชน์ที่เป็นตัวเงินและผลประโยชน์ไม่ใช่ตัวเงิน หากการเข้าร่วมในเครือข่ายสามารถตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิกหรือมีผลประโยชน์ร่วมกัน ก็จะเป็นแรงจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วมในเครือข่ายมากขึ้น

ดังนั้น การที่จะมีการเพิ่มสมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของเครือข่าย จำเป็นต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ที่เขาจะได้รับจากการเข้าร่วม ต้องพิจารณาล่วงหน้าก่อนที่จะเกิดการขัดแย้งลักษณะของผลประโยชน์ที่สมาชิกแต่ละคนจะได้รับอาจแตกต่างกัน แต่ควรต้องให้ทุกคนและต้องเพียงพอที่จะเป็นแรงจูงใจให้เขาเข้ามามีส่วนร่วมในทางปฏิบัติได้จริงเพราะถ้าเมื่อใดที่สมาชิกเห็นว่าเขาเสียประโยชน์มากกว่าได้ หรือเมื่อเขาได้ในสิ่งที่ต้องการเพียงพอแล้ว สมาชิกเหล่านั้นก็จะออกจากเครือข่ายไปในที่สุด

4.การมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในเครือข่าย (stakeholders participation)

การมีส่วนร่วมของสมาชิกในเครือข่าย เป็นกระบวนการที่สำคัญมากในการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย ดังนั้นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมือกระทำกิจของเครือข่ายอย่างเข้มแข็งนั้น สถานะของสมาชิกในเครือข่ายต้องมีความเท่าเทียมกัน ทุกคนอยู่ในฐานะ “หุ้นส่วน (partner)” ของเครือข่าย เป็นความสัมพันธ์ในแนวราบ (horizontal relationship)

คือความสัมพันธ์ฉันท์เพื่อน มากกว่าความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง (vertical relationship) ในลักษณะ
เจ้านายลูกน้อง ซึ่งบางครั้งก็ทำได้ยากในทางปฏิบัติเพราะต้องเปลี่ยนกรอบความคิดของสมาชิกใน
เครือข่ายโดยการสร้างบริบทแวดล้อมอื่นๆ เข้ามาประกอบ แต่ถ้าทำได้จะสร้างความเข้มแข็งให้กับ
เครือข่ายมาก

5. มีการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (complementary relationship)

องค์ประกอบที่จะทำให้เครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง คือ การที่สมาชิกของเครือข่ายต่างก็
สร้างความเข้มแข็งให้กันและกัน โดยนำจุดแข็งของฝ่ายหนึ่งไปช่วยแก้ไขจุดอ่อนของอีกฝ่ายหนึ่ง แล้ว
ทำให้ได้ผลลัพธ์ที่สามารถเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของเครือข่ายแน่นแฟ้นมากขึ้น

6. การเกื้อหนุนพึ่งพากัน (interdependence)

หากองค์ประกอบที่สมาชิกเครือข่ายตกอยู่ในสภาวะจำกัดทั้งด้านทรัพยากร ความรู้ เงินทุน
กำลังคน ฯลฯ ไม่สามารถทำงานให้บรรลุเป้าหมายอย่างสมบูรณ์ได้ด้วยตนเองโดยปราศจากเครือข่าย
จำเป็นต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกในเครือข่าย การทำให้หุ้นส่วนของเครือข่ายยึดโยงกัน
อย่างเหนียวแน่น จำเป็นต้องทำให้หุ้นส่วนแต่ละคนรู้สึกว่าการเอาหุ้นส่วนคนใดคนหนึ่งออกไปจะทำ
ให้เครือข่ายล้มลงได้ การดำรงอยู่ของหุ้นส่วนแต่ละคนจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ของ
เครือข่าย การเกื้อหนุนพึ่งพากันในลักษณะนี้จะส่งผลให้สมาชิกมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันโดยอัตโนมัติ

7. มีปฏิสัมพันธ์ในเชิงแลกเปลี่ยน (interaction)

สมาชิกในเครือข่ายต้องทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน เช่น มี
การติดต่อกันผ่านทาง การเขียน การพบปะพูดคุย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน หรือมี
กิจกรรมประชุมสัมมนา ร่วมกัน โดยที่ผลของการปฏิสัมพันธ์นี้ต้องก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใน
เครือข่ายตามมาด้วย ลักษณะของปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกควรเป็นการแลกเปลี่ยนกัน (reciprocal
exchange) มากกว่าที่จะเป็นผู้ให้หรือเป็นผู้รับฝ่ายเดียว (unilateral exchange) ยิ่งสมาชิกมี
ปฏิสัมพันธ์กันมากเท่าใดก็จะเกิดความผูกพันระหว่างกันมากขึ้นเท่านั้น ทำให้เกิดการเชื่อมโยงกันมาก
ขึ้น มีการเรียนรู้ระหว่างกันมากขึ้น สร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่าย

ดังนั้นองค์ประกอบดังกล่าวไม่เพียงแต่จะเป็นประโยชน์ในการช่วยให้เห็นความสัมพันธ์
ระหว่างเครือข่าย และยังแสดงให้เห็นถึงปัจจัยที่จะมีผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่าย
ด้วย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2. เพื่อศึกษาบทบาทและการมีส่วนร่วมของเครือข่ายเกษตรกรในการพัฒนาไปสู่ ความยั่งยืน

ผลการศึกษาพบว่าบทบาทและการมีส่วนร่วมของเครือข่ายเกษตรกรในการพัฒนาไปสู่ความยั่งยืน
สามารถแตกประเด็นออกเป็นได้ ดังนี้

การมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในเครือข่าย (stakeholders participation)

การมีส่วนร่วมของสมาชิกในเครือข่าย เป็นกระบวนการที่สำคัญมากในการพัฒนาความเข้มแข็ง
ของเครือข่าย เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมือกระทำอย่าง
เข้มแข็ง ดังนั้น สถานะของสมาชิกในเครือข่ายควรมีความเท่าเทียมกัน ทุกคนอยู่ในฐานะ “หุ้นส่วน
(partner)” ของเครือข่าย เป็นความสัมพันธ์ในแนวราบ (horizontal relationship) คือความสัมพันธ์

ฉันทเพื่อน มากกว่าความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง (vertical relationship) ในลักษณะเจ้านายลูกน้อง ซึ่งบางครั้งก็ทำได้ยากในทางปฏิบัติเพราะต้องเปลี่ยนกรอบความคิดของสมาชิกในเครือข่ายโดยการสร้างบริบทแวดล้อมอื่นๆ เข้ามาประกอบ แต่ถ้าทำได้จะสร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่ายมาก

มีการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (complementary relationship)

องค์ประกอบที่จะทำให้เครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง คือ การที่สมาชิกของเครือข่ายต่างก็สร้างความเข้มแข็งให้กันและกัน โดยนำจุดแข็งของฝ่ายหนึ่งไปช่วยแก้ไขจุดอ่อนของอีกฝ่ายหนึ่ง แล้วทำให้ได้ผลลัพธ์เพิ่มขึ้นในลักษณะพลังทวีคูณ ($1+1 > 2$) มากกว่าผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นเมื่อต่างคนต่างอยู่

การเกื้อหนุนพึ่งพากัน (interdependence)

เป็นองค์ประกอบที่ทำให้เครือข่ายดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่องเช่นเดียวกัน การที่สมาชิกเครือข่ายตกอยู่ในสภาวะจำกัดทั้งด้านทรัพยากร ความรู้ เงินทุน กำลังคน ฯลฯ ไม่สามารถทำงานให้บรรลุเป้าหมายอย่างสมบูรณ์ได้ด้วยตนเองโดยปราศจากเครือข่าย จำเป็นต้องพึ่งพาซึ่งกันและกัน ระหว่างสมาชิกในเครือข่าย การทำให้หุ้นส่วนของเครือข่ายยึดโยงกันอย่างเหนียวแน่น จำเป็นต้องทำให้หุ้นส่วนแต่ละคนรู้สึกว่าเขาหุ้นส่วนคนใดคนหนึ่งออกไปจะทำให้เครือข่ายล้มลงได้ การดำรงอยู่ของหุ้นส่วนแต่ละคนจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ของเครือข่าย การเกื้อหนุนพึ่งพากันในลักษณะนี้จะส่งผลให้สมาชิกมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันโดยอัตโนมัติ

มีปฏิสัมพันธ์ในเชิงแลกเปลี่ยน (interaction)

หากสมาชิกในเครือข่ายไม่มีการปฏิสัมพันธ์กันแล้ว ก็ไม่ต่างอะไรกับก้อนหินแต่ละก้อนที่รวมกันอยู่ในถุง แต่ละก้อนก็อยู่ในถุงอย่างเป็นอิสระ ดังนั้นสมาชิกในเครือข่ายต้องทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน เช่น มีการติดต่อกันผ่านการเขียน การพบปะพูดคุย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน หรือมีกิจกรรมประชุมสัมมนาาร่วมกัน โดยที่ผลของการปฏิสัมพันธ์นี้ต้องก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเครือข่ายตามมาด้วย

ลักษณะของปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกควรเป็นการแลกเปลี่ยนกัน (reciprocal exchange) มากกว่าที่จะเป็นผู้ให้หรือเป็นผู้รับฝ่ายเดียว (unilateral exchange) ยิ่งสมาชิกมีปฏิสัมพันธ์กันมากเท่าใดก็จะเกิดความผูกพันระหว่างกันมากขึ้นเท่านั้น ทำให้มีการเชื่อมโยงกันมากขึ้น มีการเรียนรู้ระหว่างกันมากขึ้น สร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่าย

สรุปได้ว่า ผลการศึกษาพบว่าการมีปฏิสัมพันธ์ในการประกอบกิจกรรมต่างๆของระหว่างกลุ่มคนเพื่อให้ได้มาซึ่งผลลัพธ์ที่นำไปสู่เป้าหมายจะมีความหลากหลายแนวทางและเพิ่มโอกาสที่จะประสบความสำเร็จมากกว่าและการที่มีเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิ105 ตำบลบ้านฝาง อำเภอสระใคร จังหวัดหนองคาย สามารถแบ่งออกเป็นประเด็นได้ 5 ประเด็น ดังนี้

1 มีความสามัคคี การดำเนินงานของเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิ105 ตำบลบ้านฝาง อำเภอสระใคร จังหวัดหนองคาย เน้นการพึ่งพาอาศัยความร่วมมือและความสามารถของสมาชิกในเครือข่ายเป็นหลัก อีกทั้งยังมีการติดต่อสื่อสารเป็นประจำทุกเดือนและมีการประชุมเพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร โดยที่สมาชิกทุกคนสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ภายใต้บรรยากาศที่เป็นกันเอง จึงทำให้เกิดความสนิทสนมและความสามัคคีภายในกลุ่ม

2 เกิดกระบวนการเรียนรู้ เจ้าหน้าที่จากศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวจังหวัดอุดรธานีจะส่งผู้เชี่ยวชาญ มาให้ความรู้ แนะนำเทคนิคต่าง ๆ ให้กับสมาชิก และ จากการทำงานร่วมกันของสมาชิกในเครือข่าย ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ สมาชิกทุกคนมีความรู้ความสามารถและมี ประสบการณ์เพิ่มมากขึ้น

3 เพิ่มโอกาสในการแก้ไขปัญหา เครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิ105 ตำบลบ้านฝาง อำเภอสระใคร จังหวัดหนองคาย มีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล โดยร่วมกับศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าว จังหวัดอุดรธานีในการเป็นแกนหลักที่คอยเสนอข้อมูล ปัญหา ความต้องการ และร่วมออกแบบแนวทางการ แก้ไขปรับปรุงที่เหมาะสม ผ่านการประชุมร่วมกัน เพื่อประเมินผลการดำเนินงานที่ผ่านมา ด้วยการนำเสนอ ข้อมูล ปัญหา ความต้องการ และร่วมออกแบบแนวทางการแก้ไขปรับปรุงที่เหมาะสมในการดำเนินงานครั้งต่อไป ทำให้การ แก้ไขปัญหาเป็นไปอย่างตรงประเด็นความต้องการของชุมชน

4 เกิดกระบวนการผลักดันเชิงนโยบาย ในส่วนของการผลักดันเชิงนโยบายเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิ105 ตำบลบ้านฝาง อำเภอสระใคร จังหวัดหนองคาย ได้เข้าร่วมในการประชุม วางแผนนโยบายในระดับท้องถิ่นและในยุทธศาสตร์ระดับท้องถิ่น โดยมีส่วนร่วมในการนำเสนอข้อมูล ปัญหา พิจารณา งบประมาณและแสดงความคิดเห็น แต่ยังไม่มีส่วนร่วมในกระบวนการการตัดสินใจ เนื่องจากอำนาจการตัดสินใจยังคงเป็น ของภาครัฐ ตามกรอบการวางแผนนโยบาย จึงยังไม่เกิดกระบวนการผลักดันเชิงนโยบายเท่าที่ควร

5 เกิดอำนาจหรือพลังในการต่อรองราคา เกิดเป็นเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง และสามารถมีอำนาจในการต่อรองราคาข้าวของกลุ่มกับพ่อค้าได้

6.ข้อเสนอแนะ

จากการที่ได้ศึกษาวิจัยการพัฒนาชุมชนโดยเครือข่ายเกษตรกร ตำบลบ้านฝาง อำเภอสระใคร จังหวัดหนองคาย

1) รัฐ และหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน ควรให้ความสำคัญกับปราชญ์ ชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือผู้ที่ประชาชนในชุมชนให้ความนับถือ ผู้เป็นแบบอย่างการดำเนินชีวิต ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมากยิ่งขึ้น รวมถึงมีการจัดกิจกรรมที่เป็นการให้ผู้นำชุมชน ประชาชน ทั่วไป และรวมถึงเยาวชนในชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมให้สำนึกถึงบทบาทในการเข้ามามีส่วนร่วมในการ พัฒนาชุมชน เพื่อสร้างจิตสำนึกรักชุมชน เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนของตนเองอย่างยั่งยืน

2) องค์การบริหารส่วนตำบลควรเข้ามามีส่วนร่วมกับเครือข่าย ชุมชน หรือคณะกรรมการบริหารกลุ่มกิจกรรมต่างๆในชุมชน อย่างเป็นทางการที่ชัดเจน โดยการมีส่วนร่วม ร่วมของชุมชน และมีการเผยแพร่ข่าวสาร ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ เพื่อให้การทำงานด้านการพัฒนา ชุมชนมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์.(2543). การจัดการเครือข่าย: กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา. กรุงเทพฯ: ชัคเซสมิเดีย.
- ต่วนเปาซี กุจิ. (2554). การบริหารงานภาครัฐในรูปแบบเครือข่าย: กรณีศึกษาสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน สำนักงาน ปฏิบัติการภาคใต้. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- พระมหาสุหิตย์ อาภากรโ. (2547). เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้ เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).
- ภรณ์ กীরติบุตร. (2522). การประสานงานระหว่างองค์กร. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- วิชัย แสงศรี. (2552). การศึกษาวิเคราะห์และพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการเครือข่ายสถานศึกษาในเขตพื้นที่ชนบทภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สร้อยญา จุฑานิล. (2556). การบริหารเครือข่ายของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนสำนักงานปฏิบัติการภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิตสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- เสรี พงศ์พิศ. (2548). เครือข่าย: ยุทธวิธีเพื่อประชาชนเข้มข้น ชุมชนเข้มแข็ง. กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์.
- เอกพงศ์ ไทรพุดทอง. (2549). การพัฒนาเครือข่ายการทำงานสายปฏิบัติการระหว่างองค์กรของสำนักงานคณะกรรมการ ป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติกับสำนักงาน ป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.